CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT LİSANS TAMAMLAMA PROGRAMI

(İLİTAM)

İSLAM AHLAK FELSEFESİ DERSİ

IV. ÜNİTE

(İSLAM AHLAK EKOLLERİ)

DERSİN SORUMLUSU
Yrd. Doç. Dr. Hasan ÖZALP
Cumhuriyet Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi
İslam Felsefesi Öğretim Üyesi

ÜNİTİDE ELE ALINACAK KONULAR

I. Geleneksel Dini Ahlak
II. Tasavvuf Ahlakı
III. Kelami Ahlak
IV. Felsefi Ahlak

ÜNİTEKAZANIMLARI

Bu üniteyi tamamladığınızda;

- İslam Ahlakının dini temelleri
- Tasavvuf ve ahlak ilişkisini
- Kelami açıdan ahlakı
- Felsefi ahlakı öğrenmiş ve kavramış olacaksınız.

İSLAM AHLAK EKOLLERİ

I. GELENEKSEL DİNİ AHLAK

İslam ahlakının birinci temelini teşkil eden Kur'an ve Sünnet geleneksel dini ahlakın her zaman dayanağı olagelmiştir. Zira Müslümanlar daima doğrudan ayet ve hadislerde geçen ahlaki buyrukları yaşama geçirmeye büyük önem vermişlerdir. Kur'an ve hadislerde ahlaki emir ve yasakların geniş bir şekilde yer alması, bunların kimi zaman yaşamın yalnızca belli bir alanıyla sınırlı da olsa aynen aktarılmasına yol açmıştır. Zira ahlaki konuların bu tarzda işlenmesini konu alan eserlerin hedef kitlesi de çoğu zaman avam olmuştur. Kısaca geleneksel dini ahlak, Kur'an ve Sünnet'e dayanan ve teorik meselelerle uğraşmak yerine doğrudan davranış ilkelerini ve davranışlara yönelik yargıları öğrenerek onları yaşamak isteyen geniş halk kitlelerine hitap etmektedir.

Bu tür eserlerde önce ele alınan ahlaki konuyla ilgili ayet zikredilir, ayetin genişçe tefsir ve izahı yapılır; sonra o konudaki hadisler sıralanır ve onların da açıklaması yapıldıktan sonra din büyüklerinin söz ve nasihatleri ile hikemiyat adı verilen özlü sözlere yer verilir. Böylece anlatımlar geniş sohbet ve nasihatler havasında sunulur. Kur'an ve hadislerde ahlakla ilgili emir ve yasakların çokluğu nedeniyle hemen bütün kitaplarda ahlaki ayet ve hadisler, özdeyiş ve öğütler yer almıştır. Pratik hayatı içine aldığından bu tür kitaplar sanki bir ilmihal kitabı niteliğindedirler. Muhtevalarında halkı etkileyeceği düşünülen şiirler, hikâyeler ve fıkralar da bulunur. (Pazarlı, 1980: 54).

Genel olarak bakıldığında geleneksel dini ahlak ekolünün başlıca araştırma alanları, edep, terbiye, ahlaki faziletleri yapma ve ahlaki kötülüklerden kaçınma, nefsin ıslahı için yapılacak amel ve davranışlardır. Bu alanda eser kaleme alınlar daha ziyade fıkıh ve hadis âlimleridir. Eserlerine "Kitâbu'z-Zühd", "Kitâbu'r-Rekâik" gibi isimler vermişlerdir. Ayrıca yazılan hadis kitaplarında ahlak hadisleriyle ilgili bölümler yer alabilmekte ve fıkıh kitaplarında da muamelatla ilgili konular içerisinde ahlak konuları işlenebilmektedir. Şu halde bu ahlak ekolünün en belirgin yanı ahlak kurallarını bütünüyle nassa dayandırmış olmasıdır. (Pazarlı, 1980: 54 – 55).

Müslümanlar tarafından klasik çağlarda kaleme alınan hemen her eserde olduğu gibi ahlakla ilgili eserlere de besmele, hamdele ve salvele ile başlanır. Daha sonra kişinin kendisine, ailesine, diğer Müslümanlara ve bütün insanlığa karşı vazifelerinden söz edilir.

Ayrıca nefsi ahlaki erdemlerle süsleyerek ulaşılabilecek derecelerden belirtilir. Sadaka verme, emaneti koruma, sözünde durma, sabır, alçakgönüllülük, merhamet vb. faziletler övülür ve bunlara verilecek ödüller sıralanır. Yalan söylemek, emanete hıyanette bulunmak, toplumda karışıklığa ve bozgunculuğa yol açmak gibi kötü huylar yerilir. (Pazarlı, 1980: 55).

Geleneksel dini ahlakı temsil eden eserlerde ilmi disipline yeterince hassasiyet gösterilmediği söylenmelidir. Nitekim İslam'da ahlaki faziletlerin neler olduğu ya da hangi kötü huyların bulunduğu konusunda bu eserlerde farklı cevaplar yer alır. Aralarında bir önem sırasına da riayet edilmez. Kimi zaman bunların sayısı hatırda tutulamayacak kadar çoktur. Nitekim bazen 40 – 50 kadar çıkabilen fazilet ve reziletlerin sayısı yazarına göre değişkenlik arz etmektedir. Önem sırasında da bu eserlerde bir birlik bulunmamaktadır. Bir yazar temel faziletlerden sayılan adaleti sekizinci sıraya yerleştirmişken, bir başkası ona ya hiç yer vermemekte ya da başka bir fazilet içerisinde verebilmektedir. Aynı şekilde cimriliği adam öldürmenin önüne geçirenler olduğu gibi, fuhşu özü sözü uygun olmamaktan çok daha geri sıralara düşürenler vardır. (Yaran, 2011: 28).

Bilhassa fıkıh uleması ahlaki davranışları iki bakımdan ele almışlardır. Bunlardan birincisi Allah'ın emirleriyle bağlantılı olarak insanın takip etmesi gereken yol, ikincisi de yine insan davranışlarının sevap – günah ile olan irtibatı. Fukahâ böylelikle Allah'ın emirlerinin müeyyidelerinin ağır veya hafif oluşu veya emrin kesinlik derecesi ile ilişkisi bakımından bütün insan davranışlarını tanımlayabilecek bir tasnif ortaya koymuşlardır. Bunlar, farz, vacip, sünnet, mübah, müstehab, haram, mekruh ve müfsiddir. Bunların sayıları mezhepten mezhebe değişiklik arz etse de bu tür bir sınıflama tüm fıkıh mezheplerinde mevcuttur. (Kâbîl, 1984: 20).

Bu sınıflamada yer verilen davranış kategorileri en azından lafız olarak Kur'an'da yer almamaktadır. Bunlar nassdan yapılan bir çeşit soyutlamaya dayanmaktadır. Fakat söz konusu kavramlar insan davranışlarının emr-i ilâhî ile uyum içinde bulunup bulunmaması veya sevap veya günah olması bakımından iyi – kötü olarak nitelendirilmesini mümkün kılmıştır. Yani Allah'ın emrine uygun olan iyi, uygun olmayan kötü olarak değerlendirilmiştir. (Kâbîl, 1984: 20).

İslam uleması içerisinde insan davranışlarının iyi ve kötü diye ayrıştırılmasının Kur'an ve Sünnet dışında bir üçüncü kaynağının olmasını caiz görmeyenler de olmuştur. Örneğin İbn Hazm böyle düşünenlerdendir. (Kâbîl, 1984: 20). Fakat o, aklın ve akla dayalı delillerin önemini de göz ardı etmemiştir. 'Haberin sıhhati'ni akli delillere bağlarken, bir haberin

sıhhatinin kendi başına bilinemeyeceğini, doğrusu ile yanlışının ayırt edilemeyeceğini, yapılması gereken ile yapılması gerekmeyenin anlaşılamayacağını belirttikten sonra, bu konularda aklın deliline ihtiyaç olduğunu söyler. Varolan nesnelerin niteliklerinin ancak akıl tarafından temyiz edilebileceğini vurgular. Fakat o, filozoflar veya mutezilenin yaptığı gibi helal ve haramın yahut güzel ile çirkinin akıl tarafından bilinebileceği konularında onlara katılmaz. (Kâbîl, 1984: 21).

Fıkıh alanında yazdığı "Fetâvâ" adlı eseri meşhur olan İbn Teymiyye ise, Allah'ın emirleriyle insan fıtratı ve insanın kurtuluşu arasında bir ilişki kurmaktadır. Ona göre Allah kulunun varlık yapısında ve fıtratında sebebini yaratmadığı bir şeyi insana emretmez. Allah insanı emrettiği şeye muhtaç olarak yaratmış ve kurtuluş ve kemalini onunla sağlamasını istemiştir. Hatta ahlaki faziletlerle bunlar arasındaki ilişki düşünüldüğünde durum daha da açık bir şekilde anlaşılacaktır. Nitekim yüce Allah ilim, doğruluk, adalet, akraba ile bağların canlı olması, emaneti sahibine vermek gibi bilgisi ve sevgisi kalpte bulunan hususları emretmiştir. Diğer yandan cehalet ve zulmün temeli olan küfür, yalan, cimrilik, korkaklık gibi kalbin hoşlanmadığı veya kalbi rahatsız eden davranışları da yasaklamıştır. (Kâbîl, 1984: 21 – 22). İbn Teymiyye burada "fıtrat" tabirini tercih ederken şu ayet ve hadisten esinlenmiştir:

فطرة الله اللتي فطر الناس عليها "Allah'ın insanların yaratılışına yerleştirdiği fıtratı".

كل مولود يولد علي فطرة الاسلام "Her doğan İslam ile aynı gayeyi gerçekleştirecek bir yaratılışta (yapıda) doğar". Zemahşerî, "el-Keşşâf" adlı tefsirinde "fıtrat" sözcüğünün akıl ile doğru düşüncenin İslam ile uyum içerisinde olması anlamına geldiğini bildirmiştir. (Bkz. Kâbîl, 1984: 21).

Herhangi bir müslümanın kendi yaşamının emr-i ilâhî ile uyum içerisinde bulunmasına itiraz etmesi elbette düşünülemez. Çünkü her Müslüman bunda kendisi için bir yarar ve bir maslahat olduğuna inanır.

Geleneksel dini ahlakın temsili sayılabilecek bir eser de Muhammed Abdullah Draz'ın "Düstûru'l-Ahlak fî'l-Kur'an" adlı eseridir. Bu eserde ilk olarak ahlaki "*yükümlülük*" konusu ele alınır ve eski ve yeni diğer ahlak teorileriyle bir karşılaştırma yapılır. Aynı üslupla daha sonra "*sorumluluk*" kavramı üzerinde durulur. Cezayı ele aldığı üçüncü bölümde Draz cezanın üç farklı alanının olduğunu, bunların ahlâkî, hukuki ve ilâhî alanlar olduğunu belirtir. Ahlaki cezadan başlayarak bunun hukuki olan ceza ile ilişkisini ve farklarını ortaya koyar ve bu arada cezanın diğer ahlaki kavramlarla olan münasebetini sürekli göz önünde bulundurur.

Niyeti ve bir davranışa motive eden nedenleri ele aldığı dördüncü bölümden sonra, gayret (cehd) kavramının ne anlama geldiğini ve diğer ahlaki kavramlarla ilişkisini açıklar.

Draz eserinin pratik ahlakla ilgili bölümünde ise ilk olarak Kur'an'da yer alan ahlaki emirleri zikreder ve her biri için Kur'an'dan deliller zikreder: Örneğin: Genel öğretimin Allah'ın emri olduğunu göstermek için Nahl sûresinin 43. ve Enbiyâ sûresinin 7. Ayetlerine dayanır. Daha sonra ahlak öğretimi, ahlaki yönde gayret, nefsi temizleme, doğruya yönelme, iffet – utanma – gözü sakınma, arzulara hükmetme, yeme arzusuyla cinsel arzuları önleyebilme, öfkeye hakim olma, doğruluk, incelik ve tevazu, hükümlerde ihtiyat, sû-i zandan kaçınma, sebat ve sabır, iyi örnek olanların davranışlarını örnek alma, ölçülü olma, salih amel, iyilikte yarışma, güzel öğütlere kulak verme ve onlara uyma, ihlas ve samimiyet konularında da aynı yol izlenmiştir. (Draz, 1973: 691 – 699).

Draz eserinin son bölümünde, "İslami faziletlerin anaları" başlığı altında Allah'a ve emirlerine itaatle ilgili ve bunun önemini vurgulayan bazı ayetler zikretmektedir:

"***Yüzlerinizi doğudan yana ve batıdan yana çevirmeniz iyi olmak demek değildir; Lakin iyi olan, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, Kitap'a, peygamberlere inanan, O'nun sevgisiyle, yakınlarına, yetimlere, düşkünlere, yolculara, yoksullara ve köleler uğrunda mal veren, namaz kılan, zekat veren ve ahidleştiklerinde ahidlerine vefa gösterenler, zorda, darda ve savaş alanında sabredenlerdir. İşte onlar doğru olanlardır ve sakınanlar ancak onlardır***". (2/Bakara: 177).

"Müminler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir. Onlar namazlarını dosdoğru kılan ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden (Allah yolunda) harcayan kimselerdir. İşte onlar gerçek müminlerdir. Onlar için Rableri katında nice dereceler, bağışlanma ve tükenmez bir rızık vardır". (8/Enfal: 2 – 4).

Geleneksel dini ahlakı ekolüne bağlı sayılan ve eserlerinde kelami kavramlara, felsefi kategorilere ve bazen tasavvufi yorumlara da yer veren Gazali (Yaran, 2011: 28) ve onun gibi eser kaleme alanlardan örneğin Sühreverdî, kanaatimize göre ayrı bir kategori olarak görülmelidir. Gazali, her ne kadar doğrudan Kur'an ve Sünnet'e dayanan bazı fazilet ve reziletlerden bahsetse de eserlerinde felsefi sınıflama ve tanımlamalara da yer verir ve hatta bilhassa "Mîzânu'l-Amel" adlı eserinde bunlardan geniş bir şekilde yararlanır. Örneğin İhyâu Ulûmi'd-Din adlı eserinin üçüncü cildinin birinci kitabında kalp, ruh, nefis ve akıl

kelimelerinin anlamlarını açıklar. İkinci Kitap'ta ise nefsin riyâzeti, ahlakın süslenmesi ve kalp hastalıklarının tedavisi anlatılır. Aynı cildin sonraki bölümlerinde şehvet, dilin afetleri, gazap, kin, hased, dünyanın olumsuz vasıfları, cimrilik ve mal düşkünlüğü, makam sevgisi ve gösteriş, kibir ve ucub ve gurur yerilir ve bunların yol açtığı kötülükler çeşitli kıssa ve hikâyelerle anlatılır. (Gazali, 1975: C. III). Ayrıca Gazali'nin ahlakla ilgili eserlerinin zaman zaman farklılıklar içerdiği görülür. Bu durum onu bilhassa fıkıh alimleri tarafından temsil edilen geleneksel dini ahlak ekolüne dahil etmemizi sorunlu hale getirir.

Sonuç olarak geleneksel dini ahlak doğrudan Kur'an ve Sünnet'e dayanmakla birlikte ilmi disipline yeterince hassasiyet göstermemekte ve bu açıdan pedagojik gözükmemektedir. (Yaran, 2011: 29).

II. TASAVVUF AHLAKI

Bütün dinlerde olduğu gibi İslam dininde de kalp ve ruh temizliğine önem veren ve hayatını bu yönde mücadele ile geçiren bir grup ortaya çıkmış ve varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. Dolayısıyla İslam ahlakının en fazla ele alındığı eserler arasında tasavvufi eserler önemli bir yer tutar. Fakat tıpkı geleneksel dini ahlak ekolünde olduğu gibi tasavvufi ahlak ekolünde de ilmi disipline gerekli hassasiyet gösterilmemiştir. Bu alanda yazılan eserlerden bir kısmı ahlak ve davranışlarla ilgili iken diğer bir kısmı da tevhid ve mükaşefe hakkında kaleme alınmıştır. Bu alanda ilk meşhur olan eserlerden birisi, Hâris el-Muhâsibî'nin er-Riâye'sidir. (Bkz. Pazarlı, 1980: 55).

Bu alanda kaleme alınmış en gelişmiş örneklerden biri de Sühreverdi'nin Avârifü'l-Maârif' adlı eseridir. Bu eserde ahlaki erdemler geleneksel İslam ahlakı ölçüleri içinde zikredilmiştir. Her ne kadar Kur'an ile temellendiriliyor olsa da bazı ahlaki kavramlar tasavvuf kitaplarında kimi zaman bâtıni bazı yorumlarla yer almaktadır. Üzerinde durulan erdemler daha ziyade insanın hevasına ve onun kaynağı olarak görülen bedene ruhun daha fazla hakimiyet kurmasını sağlamaya yöneliktir. Muhasebe – murakabe, tevbe, züd, tevazu, sabır, edep, muhabbet, ihlas, doğruluk, diğergamlık vb. gibi. Tasavvufta ahlak eğitimi, çoğu zaman "şeyh" olarak adlandırılan ve model olarak görülen insanların örnekliğiyle gerçekleştirilmeye çalışılır. (Yaran, 2011: 29).

Tasavvuf ahlakı nefsi temizlemeyi kemâle doğru ilerlemenin temel şartı saydığından, nefsi Kur'an'a dayandırdığı bazı kavramlarla yedi basamağa ayırmış ve her bir basamak için gerekli olan şartları açıklamıştır. Nefsin bu yedi basamağı ya da mertebesi:

Nefs-i emmâre: Münker ve günah olan şeyleri işlemeyi teşvik ve emreden nefis.

Nefs-i levvâme: Yaptığı kötülüklerin akabinde zaman zaman pişmanlık duyan, sahibini kötüye yapışmaktan dolayı ayıplayan ve tevbeye temayül gösteren nefistir.

Nefs-i mülheme: İlham ve keşfe mazhar olmaya başlayan, neyin hayır, neyin şerr olduğunu idrak edebilme melekesine sahip, şehvet isteklerine karşı kısmen direnme gücü bulunan nefistir.

Nefs-i mutmaine: Kötü ve çirkin sıfatlardan kurtulup güzel ahlak ile hemhal olan nefistir.

Nefs-i râziye: Kendisi hakkında tecelli eden kaza hükümlerine tereddütsüz teslim olup rıza gösteren nefistir.

Nefs-i marziyye: Allah ile kul arasında rızanın müşterek bir vasıf olduğu, kulun Allah'tan, Allah'ın kuldan razi olduğu makamdır.

Nefs-i kâmile: Bütün marifet makamlarını kazanarak irşad mevkiine yükselen nefistir. (Bkz. Serrâc Tûsî, 1996: 554 – 556).

Tasavvufi ahlak ekolü, kişinin özel riyazet, uzlet vb. teknikleri uygulayarak nefsin bu basamaklarını birer birer aşmasını ve kemale ermesini amaçlar. Belirli bir tarzda nefis terbiyesi, zikir ve evradı benimseyenler ayrı birer grup teşkil ederler. Bu grup içinde bir hiyerarşi vardır. Dünya nimetlerine aşırı bağlanmamayı hedefleyen bu gruplar sevgi ve hoşgörüyü ahlaki erdemlerin ve uhrevi müeyyidelerin başında görürler. (Yaran, 2011: 29).

Tasavvufi ahlakın tüm Müslümanları hedef alması mümkün değildir. Felsefe olarak kapsayıcılık ve çoğulculuk temel yaklaşımları olsa da onların talepleri ancak sınırlı sayıdaki mensupları tarafından ve farklı düzeylerde yerine getirilebilmektedir. Ayrıca tasavvufi tarikatların ilkeleri birbirlerinden farklı olup pratik hayata ilişkin olmaktan çok ilâhî aşkı öne çıkaran ve maneviyat yönü ağır basan ilkelerdir. Bu ahlak ekolünün ortaya koyduğu ilkelerin de hatırda tutulması son derece güçtür.

III. KELAMİ AHLAK

Ahlak felsefesine dair bazı konularda nassa dayanmakla birlikte akli metot ve bölümlemeleri de kullanan bir ekoldür. Bu ekol mensuplarını da genel olarak Mutezile, Eş'ariyye ve Maturidiyye olmak üzere üçe ayırmak mümkündür.

Mutezile, ahlaki açıdan Allah'ın adalet ve hikmet sıfatlarının irade hürriyetinin temeli olduğunu savunur. İnsan kendi fiillerinin yaratıcısıdır. Ahlaken iyi ve kötü akıl tarafından bilinebilir. Çünkü iyi ve kötü objektiftir ve bu anlamda evrenseldir. (Bkz. Yaran, 2011: 31).

Eş'arilere göre ise, insan fiillerinin yaratıcısı olamaz. Çünkü Allah'ın kudret ve iradesi dışında hiçbir şey gerçekleşemez. İnsanın fiillerinde hürriyet değil sorumluluk önemlidir. İyi ile kötü akıl tarafından bilinemez. Bir şey Allah iyi dediği için iyi, kötü dediği için kötüdür. Diğer bir ifadeyle Allah'ın emrettiği iyi, yasakladığı ise kötüdür. İyi ile kötü sübjektiftir ve bu nedenle evrensel olamaz. (Bkz. Yaran, 2011: 31).

Maturidiler de ahlaki iyi ile kötünün akıl tarafından bilinebileceğini dolayısıyla objektif ve evrensel olduğunu kabul eder. Bu nedenle insan fiillerinde hürdür. İnsan fiillerinin yaratıcısı değil, kazananıdır. (Bkz. Yaran, 2011: 31).

İnsanın hiçbir davranışında hür olmadığını savunan Cebriyeyi de dahil ederek bu konudaki kelam mezheplerini insana en az hürriyet verenden en fazla hürriyet verene doğru sıraladığımızda, bir uçta Cebriye bulunur ki onlara göre insan hiçbir fiilinden sorumlu değildir. Diğer uçta Mutezile yer alır ve onlar da belirtildiği gibi insanın kendi fiilinin yaratıcısı olduğunu ileri sürer. Bu iki ucun ortasında ise Eş'ariyye ve Maturidiyye yer alır. (Bkz. Yaran, 2011: 31).

IV. FELSEFİ AHLAK

İslam dünyasında VIII. Yüzyılda başlayan felsefe hareketleri sonucunda İslam ahlak filozofları Sokrat, Eflatun ve Aristo'nun ahlak alanındaki görüş ve eserlerinden etkilenmişlerdir. Esasen İslam ahlak filozofları eski Yunan felsefesinden aldıkları görüş ve fikirleri aynen alıp kabul etmemişlerdir. Onu kendi toplumlarının değerleri ve anlayışıyla uyumlu hale getirmişlerdir. (Bkz. Pazarlı, 1980: 55 – 56).

Müslümanlar öncelikle Eflatun'un "Yasalar" başta olmak üzere ahlakla ilgili bazı eserlerini ve Aristoteles'in "Nikomakhos'a Etik" adlı eserini Arapçaya tercüme ettiler. Aristo'nun eserini çeviren Huneyn b. İshak, toplam 10 bölümden oluşan esere iki bölüm daha ekleyerek 12 bölüm halinde çevirmiştir. Aristo'nun diğer eserlerine olduğu gibi bu eserine de İslam filozofları tarafından şerhler ve özetler yazılmıştır. (Bkz. Pazarlı, 1980: 56).

Bazı çağdaş İslam ahlakı araştırmacıları İslam felsefi ahlak teorilerini klasik ve modern dönem olmak üzere iki döneme ayırma eğilimindedirler. İkisi arasında belirgin farklar

bulunduğunu belirten yazarlar, klasik felsefi ahlak teorilerinin eski Yunan felsefesinden farklı ekollerin etkisini taşıdığını belirtmektedirler. Bu görüşe göre, İslam'da felsefi ahlakın en önemli yazarı sayılan İbn Miskeveyh, "Tehzibü'l-Ahlak" adlı eserinde Eflatuncu, Aristocu, Yeni Eflatuncu ve Stoacı unsurları birleştirmiş ve ahlak sistemini böylece oluşturmuştur. Tûsî, Devvânî ve Kınalizâde gibi ahlak filozofları İbn Miskeveyh'in eksik bıraktığı aile ve siyaset ahlakıyla ilgili hususları eserlerinde daha fazla öne çıkarmışlardır. (Bkz. Yaran, 2011: 33).

Klasik felsefi ahlakta genel olarak eski Yunan felsefesinde de olduğu gibi insan nefsinin üç gücü ele alınır. Bunlar, düşünme, öfke ve arzu güçleridir. Bunlara bağlı dört ana erdemden söz edilir: Hikmet, cesaret, iffet, adalet. Bu erdemler nefsin üç ana gücünün ölçülü bir şekilde kullanılmasıyla elde edilirler. Aşırılıklar ise reziletleri doğurur. İnsanlar davranışlarını özgür bir iradeyle gerçekleştirir ve bu nedenle yaptıklarından sorumlu olurlar. Temel ahlaki değerlerin evrensel olduğu savunulur. Yine bu eserlerde toplumlar cahil ve erdemli toplumlar olmak üzere iki kategoride ele alınırlar. Ahlak ve siyaset iç içedir. Erdemli topluma ve ruhun ebedi mutluluğuna ancak siyaset ve ahlak birlikteliği ile ulaşılabilir. (Bkz. Yaran, 2011: 33).

Modern çağda kaleme alınan felsefi ahlakla ilgili eserlerde ise Kant'ın etkisi daha belirgindir. Bu etkiyi gerek Draz'ın eserinde gerekse Ahmet Hamdi Akseki'nin "Ahlak İlmi ve İslam Ahlakı" adlı eserinde açıkça görmek mümkündür. Akseki bu eserinde vazife veya ödev ahlakından geniş bir şekilde söz etmektedir.

BU ÜNİTEDE YARARLANILAN VE YARARLANILABİLECEK KAYNAKLAR

1. Pazarlı, Osman, İslam'da Ahlak, İstanbul, 1980, Remzi Kitabevi.
2. Yaran, Cafer Sadık, İslam Ahlak Felsefesine Giriş, İstanbul, 2011.
3. Kâbîl, Abdü'l-Hayy Muhammed, el-Mezâhibü'l-Ahlâkiyye Fi'l-İslam, Kahire, 1984, Dâru's-Sekâfe li'n-Neşr ve't-Tevzî'.
4. İmam Gazali, İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn, I-IV, Çev: Ahmet Serdaroğlu, İstanbul, 1975, Bedir Yayınevi.
5. Draz, Muhammed Abdullah, Düstûru'l-Ahlâk fî'l - Kur'ân, Arapçaya terc. Abdussabûr Şâhin, İskenderiye, 1973.
6. Draz, Muhammed Abdullah, Kur'an Ahlakı, çev: Emrullah Yüksel – Ünver Günay, İstanbul, 2002.
7. Serrâc Tûsî, Ebû Nasr, el-Lüma', İslam Tasavvufu, Notlar ve yorumlarla çeviren: H. Kamil Yılmaz, İstanbul, 1996, Altınoluk.